

משפחות אומנת קרובים ומשפחות אומנה שאינה אומנת קרובים באוכלוסייה הערבית והיהודית

פידא ניג'ם-אכתילאת¹ יואה שורק¹
וצ'סלב קונסטנטינוב¹
שלהבת עטר-שוורץ²

¹ מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל
² האוניברסיטה העברית בירושלים

עריכת לשון: רונית כהן בן-נון
תרגום לאנגלית (תקציר): עמי אשר
עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

עורכת ראשית: רויטל אביב מתוק

המחקר הוזמן ועל ידי משרד הרווחה והביטחון החברתי בשיתוף קרן אניטה מורבץ
ומומן בסיועם

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל
ת"ד 3886 ירושלים 9103702
טלפון: 02-6557400
brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | שבט תשפ"ג | פברואר 2023

רקע

במארס 2016 נחקק חוק האומנה לילדים (חוק אומנה לילדים, התשע"ו-2016) במטרה לעגן את זכויותיהם ולהסדיר את חובות המדינה בהבטחת טובתם ושלומם. לפי סעיף 38 בחוק, יש להעדיף "אומנת קרובים" על פני אומנה שאינה אומנת קרובים. אף על פי שגוף הידע על אומנת קרובים הולך ומתרחב, יש מעט ידע אמפירי בנוגע לאומנת קרובים בישראל.

אגף בכיר משפחות, ילדים ונוער בקהילה ואגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה במשרד הרווחה והביטחון החברתי פנו לצוות המחקר במכון מאיר-ס-ג'וינט-ברוקדייל ולפרופ' שלהבת עטר-שוורץ מן האוניברסיטה העברית בבקשה להשלים פער מחקרי זה ולבחון את מאפייניהן של משפחות אומנת קרובים לעומת אלו של משפחות אומנה שאינה אומנת קרובים, הן באוכלוסייה היהודית הן באוכלוסייה הערבית.

מטרה

להשוות בין שני סוגי האומנה (אומנת קרובים; אומנה שאינה אומנת קרובים) ובין שתי קבוצות האוכלוסייה (יהודים; ערבים) בנוגע לנושאים האלה: מאפייני התפקוד והצרכים של משפחות אומנה ושל ילדים בני 6-13 שלהם הן נותנות מענה; השירותים הניתנים למשפחה האומנה ומידת שביעות הרצון של האימהות האומנות (להלן: אומנות) מהם; ומאפייני המשפחות המולידות וטיב הקשר שלהן עם הילדים ועם המשפחה האומנת. השוואה זו נועדה לספק לקובעי המדיניות מידע שיסייע להם בתהליכי פיתוח המדיניות, בהקצאת משאבים, ובפיתוח דרכי העבודה לחיזוק סידורי האומנה בשתי קבוצות האוכלוסייה ובשני סוגי האומנה כדי שיניבו תוצאות מיטביות עבור הילדים והמשפחות.

שיטה

המחקר נערך בשיטה כמותית. מערך המחקר היה סקר רוחב, והנתונים בו נאספו בנקודת זמן אחת, בין יולי 2021 ליוני 2022. נערכו ראיונות טלפוניים מובנים עם 257 אומנות: 163 מהן אומנות באומנת קרובים ו-94 – באומנה שאינה אומנת קרובים; 189 יהודיות ו-68 ערביות. הראיון התבסס על שאלון מובנה שנוסח על ידי צוות המחקר, ובו נשאלו האומנות על מגוון נושאים, בעיקר באמצעות מדדים תקפים ומהימנים מכלי מחקר קיימים. נוסף על כך נשלח שאלון מקוון למנחות אומנה למילוי על הילדים שעלו במדגם ושהאומנות התראיינו על אודותיהם. מן המנחות התקבלו בסך הכול 57 שאלונים מלאים מתוך 257 (22% היענות).

ממצאים

- משפחות באומנת קרובים לעומת משפחות באומנה שאינה אומנת קרובים ומשפחות ערביות לעומת יהודיות הן במעמד חברתי-כלכלי נמוך יותר. כך למשל, שיעור המשפחות באומנת קרובים שהכנסתן החודשית נמוכה מ-8,500 ₪ (48.8%) גבוה

משיעורן בקרב משפחות אומנה שאינה אומנת קרובים (20.4); ושיעור המשפחות הערביות שלהן הכנסה חודשית נמוכה יותר מ-8,500 ₪ בחודש (74.1%) גבוה בהרבה משיעורן באוכלוסייה היהודית (24.3%).

- יותר ילדים ערבים מילדים יהודים (43.3% לעומת 26.6%, בהתאמה) ויותר ילדים באומנת קרובים מילדים באומנה שאינה אומנת קרובים (43.8% לעומת 8.6%, בהתאמה) הגיעו לאומנה ללא התערבות ראשונית של המחלקה לשירותים חברתיים. יותר אומנות יהודיות מאומנות ערביות ויותר אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים מאומנות באומנת קרובים דיווחו כי לילד יש מגבלות: קשיי קשב ו/או ריכוז מאובחנים, עיכוב התפתחותי ועיכוב בשפה. למשל, 15% מן האומנות היהודיות דיווחו על עיכוב בשפה לעומת 3.0%, בהתאמה; ו-18.5% מן האומנות באומנה שאינה אומנת קרובים דיווחו על עיכוב בשפה לעומת 8.0%, בהתאמה.
- יותר אומנות ערביות מאומנות יהודיות ויותר אומנות באומנת קרובים מאומנות באומנה שאינה אומנת קרובים דיווחו על בריאות טובה פחות ועל רמת דחק גבוהה יותר. למשל, בעוד 14.8% מן האומנות הערביות דיווחו כי בריאותן "לא טובה", דיווחו על כך רק 3.7% מן האומנות היהודיות.
- יותר אומנות יהודיות מאומנות ערביות ויותר אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים מאומנות באומנת קרובים דיווחו על תמיכה חברתית גבוהה מגורמים בלתי פורמליים. כך למשל, 91.5% מן האומנות היהודיות דיווחו על פנייה לבן הזוג במידה רבה לעומת 60.9% מן האומנות הערביות שדיווחו על כך.
- לפחות משפחות אומנה ערביות ממשפחות אומנה יהודיות יש קשר עם מנחת אומנה (81.0% לעומת 95.2%, בהתאמה), פחות אומנות ערביות מאומנות יהודיות נעזרות בה ואצל פחות משפחות אומנה ערביות מנחת האומנה נפגשה לבד עם הילד, זאת לעומת משפחות אומנה יהודיות (48.1% לעומת 53.4%, בהתאמה). אצל פחות משפחות באומנת קרובים ממשפחות אומנה שאינה אומנת קרובים מנחות האומנה שוחחו עם האב האומן (30.3% לעומת 50.0%, בהתאמה) ונפגשו לבד עם הילד באומנה (49.3% לעומת 56.5%, בהתאמה).

כיווני פעולה עיקריים

- רצוי להגביר את התמיכה והסיוע הניתנים לכל משפחות האומנה הערביות ולכל המשפחות באומנת קרובים, שכן מעמדן החברתי-כלכלי של משפחות אלו נמוך יותר ומצב בריאותן של האומנות טוב פחות ורמת הדחק שלהן גבוהה יותר.
- רצוי להפנות משאבים רבים יותר לסיוע לימודי עבור ילדים ערבים באומנה ועבור ילדים באומנת קרובים, בעיקר מאחר שהצלחה בלימודים עשויה לנבא הצלחה בבגרות וניעות חברתית.
- רצוי להעניק יותר ליווי ותמיכה לילדים ולהורים אומנים באומנה שאינה אומנת קרובים בכל הנוגע למפגשים של הילדים עם הוריהם המולידים.
- חשוב לדאוג לכך שכל משפחות האומנה הערביות יקבלו ליווי קבוע ושוטף של מנחת אומנה.
- רצוי לפעול לחיזוק הקשר של מנחות האומנה עם כל משפחות האומנה הערביות ועם כל המשפחות באומנת קרובים, וכן לאפשר למנחות האומנה לשוחח ולהיפגש עם הילד לבד במשפחות אלו.

רקע

במארס 2016 נחקק חוק האומנה לילדים (חוק אומנה לילדים, התשע"ו-2016) במטרה לעגן את זכויותיהם של ילדים באומנה ולהסדיר את חובות המדינה בהבטחת טובתם, שלומם וזכויותיהם על פי [אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד](#). לפי סעיף 38 בחוק, יש להעדיף שקרוב משפחה ישמש אומן לילד, ושמשפחתו תשמש עבורו משפחת אומנה, הסדר המוגדר בחוק "אומנת קרובים". אף על פי שגוף הידע על אומנת קרובים הולך ומתרחב, יש מעט ידע אמפירי בנוגע לאומנת קרובים בישראל. אגף בכיר משפחות, ילדים ונוער בקהילה ואגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה במשרד הרווחה והביטחון החברתי פנו לצוות המחקר במכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל ולפרופ' שלהבת עטר-שוורץ מן האוניברסיטה העברית בבקשה למלא פער מחקרי זה ולבחון את מאפייניהן של משפחות אומנת קרובים ואת אלו של משפחות אומנה שאינה אומנת קרובים, הן באוכלוסייה היהודית הן באוכלוסייה הערבית.

מטרה

מטרת המחקר היא להשוות בין שני סוגי האומנה (אומנת קרובים; אומנה שאינה אומנת קרובים) ובין שתי קבוצות האוכלוסייה (יהודים; ערבים) בנוגע לנושאים האלה: מאפייני התפקוד והצרכים של משפחות אומנה ושל ילדים בני 6-13 שלהם הן נותנות מענה; השירותים הניתנים למשפחת האומנה ומידת שביעות הרצון של האימהות האומנות (להלן: האומנות) מהם; מאפייני המשפחות המולידות וטיב הקשר שלהן עם הילדים ועם המשפחה האומנת. השוואה זו נועדה לספק לקובעי המדיניות מידע שיסייע להם בתהליכי פיתוח המדיניות, בהקצאת משאבים ובפיתוח דרכי העבודה לחיזוק סידורי האומנה בשתי קבוצות האוכלוסייה ובשני סוגי האומנה כדי שייבאו תוצאות מיטביות עבור הילדים והמשפחות.

שיטת המחקר

המחקר נערך בשיטה כמותית. מערך המחקר היה סקר רוחב, והנתונים בו נאספו בנקודת זמן אחת, בין יולי 2021 ליוני 2022. הקריטריונים להכללה במדגם היו משפחות אומנה רגילה (ולא אומנה טיפולית, אומנה של ילדים עם מוגבלות או אומנה מיועדת¹) עם לפחות ילד אחד באומנה בגילי 6-13. צוות המחקר קיבל מן הארגונים המפעילים את שירותי האומנה (אור שלום, סאמיט, א.ד.נ.מ, מטב, שח"ר) את פרטיהן של 854 משפחות אומנה רגילה (אומנת קרובים ואומנה שאינה אומנת קרובים) המטפלות בילדים בני 6-13. ממשפחות אלו נדגמו אקראית 500 משפחות בדגימת שכבות פרופורציונלית. הדגימה נעשתה לפי הממדים האלה: סוג האומנה (אומנת קרובים; אומנה שאינה אומנת קרובים) וקבוצת אוכלוסייה (יהודים; ערבים). 70% מן המשפחות שעלו בהליך הדגימה היו משפחות באומנת קרובים ו-30% היו משפחות באומנה שאינה אומנת קרובים; 66% היו משפחות יהודיות ו-34% היו משפחות ערביות.

¹ משפחה שהכירה את הילד טרום האומנה, למשל שכנים או חברים של המשפחה.

מבין 500 משפחות האומנה שנדגמו נערכו ראיונות טלפוניים מובנים עם אומנות מ-257 משפחות אומנה (51.4% היענות): 63% (n=163) היו אומנות באומנת קרובים – יהודיות: 69% (n=112); ערביות: 31% (n=51), ו-37% (n=94) היו אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים – יהודיות: 82% (n=77); ערביות: 18% (n=17). בסך הכול 74% (n=189) היו אומנות יהודיות, ו-26% (n=68) היו אומנות ערביות. בפועל דמה אפוא המדגם במאפייני אוכלוסיית המחקר מבחינת סוג האומנה וקבוצת האוכלוסייה.

הריאיון התבסס על שאלון מובנה שנוסח על ידי צוות המחקר, ובו נשאלו האומנות על מגוון נושאים, בעיקר באמצעות מדדים תקפים ומהימנים מכלי מחקר קיימים. נוסף על כך נשלח שאלון מקוון למנחות אומנה למילוי על הילדים שעלו במדגם ושהאומנות התראיינו על אודותיהם. מן המנחות התקבלו בסך הכול 57 שאלונים מלאים מתוך 257 (22% היענות).

ממצאים

מאפייני משפחות האומנה, מאפייני הילדים ומאפייני המשפחות המולידות:

- משפחות באומנת קרובים הן במעמד חברתי-כלכלי נמוך יותר ממשפחות באומנה שאינה אומנת קרובים. כך למשל, שיעור המשפחות באומנת קרובים שהכנסתן החודשית נמוכה מ-8,500 ₪ (48.8%) גבוה משיעורן בקרב משפחות אומנה שאינה אומנת קרובים (20.4%).
- משפחות אומנה ערביות הן במעמד חברתי-כלכלי נמוך יותר ממשפחות אומנה יהודיות. כך למשל, שיעור המשפחות הערביות שלהן הכנסה חודשית נמוכה יותר מ-8,500 ₪ בחודש (74.1%) גבוה בהרבה משיעורן בקרב המשפחות היהודיות (24.3%).
- ליותר אומנות ערביות מאומנות יהודיות אין ילדים ביולוגיים: 13.2% לעומת 4.3%, בהתאמה; ליותר אומנות ערביות מאומנות יהודיות יש קרבה משפחתית לילד: 75% לעומת 59.3%, בהתאמה.
- ליותר אומנות ערביות מאומנות יהודיות יש קרבת משפחה לילד מצד האב: למשל, 45% מן האומנות הערביות הן "סבתא מצד האב" לעומת 17.1% מן האומנות היהודיות; והן מטפלות בממוצע ביותר ילדי אומנה (לרוב בקבוצות אחים): ב-2.03 ילדים בממוצע לעומת ב-1.52 ילדים בממוצע, בהתאמה.
- יותר ילדים ערבים מילדים יהודיים הגיעו לאומנה ללא התערבות ראשונית של המחלקה לשירותים חברתיים: 43.3% לעומת 26.6%, בהתאמה; ובסך הכול הם חוו פחות מעברים בין סידורים חוץ-ביתיים לפני הסידור הנוכחי.
- יותר ילדים באומנת קרובים מילדים באומנה שאינה אומנת קרובים הגיעו לאומנה מבית הוריהם המולידים, ללא התערבות ראשונית של המחלקה לשירותים חברתיים: 43.8% לעומת 8.6%, בהתאמה.
- המשפחות המולידות הערביות מתאפיינות בשיעור גבוה של הורים גרושים או פרודים, זאת לעומת המשפחות היהודיות: 65.5% לעומת 47.1%, בהתאמה; בראשן של 18.2% מן המשפחות היהודיות עומדת אישה, ותופעה זו לא קיימת בקרב המשפחות הערביות; בקרב 10.6% מן המשפחות המולידות היהודיות האב לא ידוע, ותופעה זו אף היא לא קיימת באוכלוסייה הערבית.
- המשפחות המולידות שילדיהן באומנת קרובים מתאפיינות בשיעור גבוה יותר של ילדים שאינם או אביהם נפטרו לעומת שיעורם במשפחות באומנה שאינה אומנת קרובים. כך למשל, אביהם של 10.0% מן הילדים באומנת קרובים נפטרו לעומת אביהם של 4.5% מן הילדים באומנה שאינה אומנת קרובים.

תפקוד הילד ומצב בריאותו:

- כמעט כל האומנות הגדירו את הבריאות הגופנית של הילד שבטיפולן "טובה מאוד" או "מצוינת".
- יותר ילדים יהודים מילדים ערבים נמצאים במסגרת של חינוך מיוחד או שילוב של חינוך מיוחד בבית ספר רגיל: 28.4% לעומת 13.8%, בהתאמה.
- יותר אומנות יהודיות מאומנות ערביות דיווחו על משקל נמוך מדי של הילד: 6.5% לעומת 1.6%, בהתאמה.
- יותר אומנות יהודיות מאומנות ערביות דיווחו על מגבלות של הילד: קשיי קשב ו/או ריכוז מאובחנים, עיכוב התפתחותי ועיכוב בשפה. למשל, 15% מן האומנות היהודיות דיווחו על עיכוב בשפה לעומת 3.0% מן האומנות הערביות.
- יותר אומנות ערביות מאומנות יהודיות דיווחו על מוגבלות פיזית של הילד: 6.0% לעומת 2.7%, בהתאמה.
- יותר אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים מאומנות באומנת קרובים דיווחו על משקל נמוך מדי של הילד: 10.4% לעומת 2.2%, בהתאמה.
- יותר אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים מאומנות באומנת קרובים דיווחו על מגבלות של הילד: עיכוב התפתחותי, עיכוב בשפה, לקות למידה כלשהי, קשיי קשב ו/או ריכוז מאובחנים ומוגבלות קוגניטיבית. למשל, 18.5% דיווחו על עיכוב בשפה לעומת 8.0%, בהתאמה.
- יותר אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים מאומנות באומנת קרובים דיווחו על קשיים התנהגותיים ורגשיים של הילד. למשל, 22% דיווחו כי הילד משקר או מרמה לעתים קרובות לעומת 9.6%, בהתאמה; ויותר אומנות באומנת קרובים מאומנות באומנה שאינה אומנת קרובים דיווחו על התנהגות חיובית, פרו-סוציאלית, של הילד. למשל, 67.7% דיווחו כי הילד מתחשב ברגשות של אחרים לעומת 47.3%, בהתאמה.
- יותר אומנות באומנת קרובים מאומנות באומנה שאינה אומנת קרובים דיווחו כי ילדם זקוק לסיוע נוסף בתחום הלימודים: 61.5% לעומת 53.7%, בהתאמה.
- יותר אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים מאומנות באומנת קרובים דיווחו על קשיי משמעת של הילד במסגרת החינוך: 53.9% לעומת 33.5%, בהתאמה.
- יותר ילדים באומנה שאינה אומנת קרובים מילדים באומנת קרובים נמצאים במסגרת של חינוך מיוחד או שילוב של חינוך מיוחד בבית ספר רגיל: 30.3% לעומת 21.7%, בהתאמה.
- יותר אומנות יהודיות מאומנות ערביות דיווחו על קבלת סיוע לימודי, ועל כך שהן יוצרות קשר עם הצוות החינוכי בבית הספר. למשל, בעוד 23.4% מן האומנות הערביות דיווחו כי הן יוצרות קשר במידה מועטה עם הצוות, רק 7% מן האומנות היהודיות דיווחו על כך.
- יותר אומנות יהודיות מאומנות ערביות ויותר אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים מאומנות באומנת קרובים דיווחו שהילדים הולכים לצהרון ולחוגים פרטיים אחר הצהריים: למשל, 27% מן האומנות היהודיות דיווחו שהילדים הולכים לצהרון לעומת 6.3% מן האומנות הערביות; ו-29.2% מן האומנות באומנה שאינה אומנת קרובים דיווחו שהילדים הולכים לצהרון לעומת 17.4% מן האומנות באומנת קרובים שדיווחו על כך.

מאפייני התפקוד של האומנות והקשר שלהן עם הילד:

- יותר אומנות ערביות מאומנות יהודיות דיווחו על בריאות טובה פחות ועל רמת דחק גבוהה יותר. למשל, בעוד 14.8% מן האומנות הערביות דיווחו כי בריאותן "לא טובה", דיווחו על כך רק 3.7% מן האומנות היהודיות.
- יותר אומנות באומנת קרובים מאומנות באומנה שאינה אומנת קרובים דיווחו על בריאות טובה פחות. למשל, בעוד 8.5% מן האומנות באומנת קרובים דיווחו כי בריאותן "לא טובה", דיווחו על כך רק 3.7% מן האומנות באומנה שאינה אומנת קרובים.
- אומנות באומנת קרובים דיווחו כי הן מרוצות יותר מהתנהגות הילד, מן הקשר שלהן עימו, מן התפקוד שלהן ומן הזמינות הרגשית שלהן, וזאת לעומת דיווחיהן של אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים. עם זאת הן דיווחו על רמה גבוהה יותר של קושי בהצבת גבולות. למשל, 82.1% דיווחו כי הן מרוצות במידה רבה מהתנהגות הילד לעומת 64%, בהתאמה.
- לאומנות ערביות מאפיינים שונים של בילוי עם הילד מאלו של אומנות יהודיות: אומנות ערביות דיווחו יותר על צפייה בטלוויזיה או בסרט עם הילד בבית. למשל, 66.1% דיווחו כי הן עושות זאת פעם ביום לעומת 26.1%, בהתאמה; ואומנות יהודיות דיווחו יותר על פעילויות משותפות בשעות הפנאי הכוללות אינטראקציה פעילה עם הילד. למשל, 30% דיווחו כי הן קוראות סיפור לילד פעם ביום לעומת 13.8%, בהתאמה.
- לאומנות באומנת קרובים מאפיינים שונים של בילוי עם הילד מאלו של אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים: אומנות באומנת קרובים דיווחו יותר על צפייה בטלוויזיה או בסרט עם הילד ועל בילוי בחוץ. למשל, 44.9% דיווחו על צפייה בטלוויזיה עם הילד פעם ביום לעומת 25.7%, בהתאמה.
- לאומנות ערביות, יותר מלאומנות יהודיות, קשה יותר להציב גבולות לילד. למשל, 32.8% מן האומנות הערביות דיווחו כי הן מסכימות כי קשה להן לומר לילד "לא" כאשר הוא רוצה משהו לעומת 17.3% מן האומנות היהודיות שדיווחו על כך.
- יותר אומנות ערביות מאומנות יהודיות דיווחו על סבירות גבוהה שהן ינקטו אמצעים אלו בעקבות התנהגות לא ממושמעת של הילד: טלטול או נענוע הילד כדי לקבל את תשומת ליבו (63.8% לעומת 0.6%, בהתאמה); שליחת הילד למיטה ללא ארוחה (32.8% לעומת 14.1%, בהתאמה); והתעלמות מן הילד והפגנת יחס קריר כלפיו לזמן מה (19% לעומת 10%, בהתאמה).
- יותר אומנות יהודיות מאומנות ערביות דיווחו על סבירות גבוהה שהן ינקטו אמצעים אלו בעקבות התנהגות לא ממושמעת של הילד: הדגמה לילד את הדבר הנכון לעשות (84.9% לעומת 70.2%, בהתאמה) ובקשה ממנו להתנצל על התנהגות לא ממושמעת.
- יותר אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים מאומנות באומנת קרובים דיווחו על סבירות גבוהה יותר שהן ינקטו אמצעים אלו בעקבות התנהגות לא ממושמעת של הילד: שימוש בתגובה מלמדת או מסבירה (94.4% לעומת 82.9%, בהתאמה); העסקת הילד במשהו אחר כדי להפסיק התנהגות לא ממושמעת; העמדת הילד ב"פסק זמן" ושליחתו לחדרו לפרק זמן כלשהו.

מאפייני הקשר בין משפחות האומנה והילדים ובין המשפחות המולידות:

- יותר משפחות אומנה ערביות ממשפחות אומנה יהודיות מתגוררות בקרבת אבי הילד: 29.3% לעומת 7.8%, בהתאמה.
- יותר משפחות באומנת קרובים ממשפחות אומנה שאינה אומנת קרובים מתגוררות ליד אחד ההורים של הילד או שניהם. למשל, 11.5% מתגוררות ליד שני ההורים לעומת 4.7%, בהתאמה.

- ליותר אומנות ערביות מאומנות יהודיות יש קשר עם שני הורי הילד (35.1% לעומת 26.7%, בהתאמה), והדיווח על היחסים עימם הוא חיובי יותר.
- כחות אומנות ערביות מאומנות יהודיות דיווחו על יחסים מתוחים ומרוחקים עם שני הורי הילד.
- ליותר אומנות באומנת קרובים מאומנות באומנה שאינה אומנת קרובים יש קשר עם שני ההורים (32.8% לעומת 21.2%, בהתאמה), היחסים איתם הם חיוביים כחות והגבולות בין המשפחות מטושטשים יותר.
- יותר אומנות באומנת קרובים דיווחו על יחסים מתוחים עם האימהות והאבות של הילדים ועל יחסים מרוחקים עם האימהות של הילדים, ועם זאת הן דיווחו גם על יחסים של קרבה וידידות עם האב, המאופיינים ביותר קבלה ושיתוף.
- דפוסי המפגשים של ילדים ערבים באומנה עם הוריהם שונים מעט מאלו של ילדים יהודים באומנה: יותר ילדים ערבים נפגשים רק עם אביהם (22.8% לעומת 15.1%, בהתאמה); תדירות המפגשים שלהם עם אימם ועם אביהם גבוהה יותר; ויותר מהם נפגשים עם אימם בתדירות לא קבועה (19.4% לעומת 8.1%, בהתאמה).
- יותר אומנות ערביות מאומנות יהודיות ציינו שיש להגדיל את מספר המפגשים בין הילד לאימו (22.6% לעומת 15.3%, בהתאמה) ובין הילד לאביו (30% לעומת 18.2%, בהתאמה).
- כחות ילדים ערבים מילדים יהודים נפגשים עם אימם ועם אביהם בשירותים חברתיים שונים, ויותר מהם נפגשים עם אימם ועם אביהם בבית ההורים המולידים. נוסף על כך יותר ילדים ערבים ישנים אצל אימם כעם בשבוע (12.9% לעומת 5.4%, בהתאמה), ויותר ילדים ערבים ישנים אצל אביהם כעם בשבוע (13.3% לעומת 3.9%, בהתאמה).
- דפוסי המפגשים של ילדים באומנת קרובים עם הוריהם שונים מעט מאלו של ילדים באומנה שאינה אומנת קרובים: תדירות המפגשים שלהם עם אימם ועם אביהם גבוהה יותר, ויותר מהם נפגשים עם אימם בתדירות לא קבועה (15.3% לעומת 3.5%, בהתאמה).
- יותר ילדים באומנת קרובים מילדים באומנה שאינה אומנת קרובים נפגשים בבית המשפחה האומנת עם אימם (43.5% לעומת 1.8%, בהתאמה) ועם אביהם (45.8% לעומת, 8.6%, בהתאמה).
- בנוגע לילדים באומנת קרובים דיווחו האומנות כי הם כחות במתח, מוטרדים או עצובים אחרי המפגש עם כל אחד מן ההורים וכי המפגשים תורמים להם, זאת לעומת ילדים באומנה שאינה אומנת קרובים. יותר אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים מאומנות באומנת קרובים העריכו שהמפגשים בין הילד לאימו ולאביו מזיקים לילד.

מאפייני התמיכה הפורמלית והבלתי פורמלית במשפחות האומנה:

- 66.4% מן האומנות דיווחו כי בעת שהן נתקלות בקשיים ובהתלבטויות הן פונות במידה רבה למנחת האומנה, 43.5% דיווחו כי הן פונות במידה רבה לגורם מקצועי ממערכת החינוך, 30.9% – לגורם טיפולי פרטי ו-20.8% – לגורם מקצועי משירותי הרווחה.
- לא נמצא הבדל הן בין קבוצות האוכלוסייה הן בין סוגי האומנה.
- האומנות דיווחו כי הן פונות במידה רבה לקבלת תמיכה בלתי פורמלית, למשל מבן זוג (83.4%), מבן בוגר (55.4%) או מן המשפחה המורחבת (41.2%), וכי הן מקבלות תמיכה מחברים במידה בינונית.

- יותר אומנות יהודיות מאומנות ערביות דיווחו על תמיכה חברתית גבוהה מגורמים בלתי פורמליים. למשל, 91.5% דיווחו על פנייה לבן הזוג במידה רבה לעומת 60.9%, בהתאמה.
- יותר אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים מאומנות באומנת קרובים דיווחו על תמיכה חברתית גבוהה מגורמים בלתי פורמליים. למשל, 91.0% דיווחו על פנייה לבן הזוג במידה רבה לעומת 77.3%, בהתאמה.

הקשר בין משפחות האומנה והילד ובין מנחת האומנה:

- כל האומנות דיווחו שמנחת האומנה ביקרה בביתן ושוחחה בביקורה האחרון עם האומנת ו/או עם בן זוגה וכן עם הילד באומנה.
- מאפייני ודפוסי הקשר של משפחות אומנה ערביות עם מנחת האומנה שונים מעט מאלו של משפחות אומנה יהודיות: לפחות משפחות אומנה ערביות יש קשר עם מנחת אומנה (81.0% לעומת 95.2%, בהתאמה), ומי שיש להן קשר כזה, נפגשות עימה בתדירות מעט גבוהה יותר מזו של משפחות אומנה יהודיות. נוסף על כך ליותר משפחות אומנה ערביות לא היה קשר טלפוני עם מנחת האומנה (5.4% לעומת 1.2%, בהתאמה), ואצל כחות משפחות אומנה ערביות מנחת האומנה נפגשה לבד עם הילד (48.1% לעומת 53.4%, בהתאמה).
- מאפייני ודפוסי הקשר של המשפחות באומנת קרובים עם מנחת האומנה שונים מעט מאלו של משפחות באומנה שאינה אומנת קרובים: אצל כחות משפחות באומנת קרובים מנחות האומנה שוחחו עם האב האומן (30.3% לעומת 50.0%, בהתאמה); נפגשו לבד עם הילד באומנה (49.3% לעומת 56.5%, בהתאמה); ושוחחו ועם בני משפחה אחרים (9.1% לעומת 31.8%, בהתאמה).
- אומנות ערביות נעזרות כחות מאומנות יהודיות במנחת האומנה, ויותר אומנות ערביות כלל לא פנו לעזרתה של מנחת האומנה עד מועד ביצוע הסקר: 16.7% לעומת 1.2%, בהתאמה.
- אומנות באומנת קרובים נעזרות כחות במנחת האומנה אך הן יותר שבעות רצון מן הקשר איתה וכחות חשדניות כלפיה, זאת לעומת אומנות באומנה שאינה אומנת קרובים, ויותר אומנות באומנת קרובים דיווחו שהן כלל לא פנו לעזרתה של מנחת האומנה עד מועד ביצוע הסקר: 6.8% לעומת 2.4%, בהתאמה.
- מנחות האומנה דיווחו על כחות חשדנות כלפיהן מצידן של משפחות באומנת קרובים מאשר מצידן של משפחות באומנה שאינה אומנת קרובים.
- כחות אומנות ערביות ואומנות באומנת קרובים או מישהו מבני משפחתן השתתפו בפעילויות מטעם הארגון המפעיל את שירותי האומנה, זאת לעומת אומנות יהודיות ואומנות באומנה שאינה אומנת קרובים או מישהו מבני משפחתן.

כיווני פעולה

1. רצוי להגביר את התמיכה והסיוע למשפחות אומנה ערביות ולמשפחות באומנת קרובים, שכן מעמדן החברתי-כלכלי של משפחות אלו נמוך יותר ומצב בריאותן של האומנות טוב כחות ורמת הדחק שלהן גבוהה יותר. זאת לעומת משפחות אומנה יהודיות ומשפחות אומנה שאינה אומנת קרובים.
2. יש לבחון אם הדיווח על כך שלילדים יהודים באומנה ולילדים באומנה שאינה אומנת קרובים יש יותר קשיים נובע מהיבטים שונים שקשורים באופי של משפחת האומנה או בהיבטים שקשורים להיסטוריה של הילד (חשיפה לאירועים טראומטיים

ומעברים רבים בין סידורים חוץ-ביתיים), להשמה של ילדים עם יותר קשיים באומנה שאינה אומנת קרובים מלכתחילה או לסיבות אחרות. באשר לדיווח על קיומן של פחות מגבלות אצל ילדים ערביים ואצל ילדים באומנת קרובים, יש לבדוק אם הדבר נובע מכך שלאוכלוסיות אלו יש פחות נגישות לאבחוני ילדים. אם זה אכן המצב, יש להנגיש את האבחון הדידקטי, הפסיכו-נירולוגי והרגשי עבורם, כדי להעלות את המודעות למצבם ולדייק את הטיפול בהם.

3. מדיווחי האומנות עלה כי ילדים ערבים באומנה וילדים באומנת קרובים לומדים פחות במסגרות של חינוך מיוחד מילדים באוכלוסייה היהודית ומילדים באומנה שאינה אומנת קרובים. מנגד, אומנות באומנת קרובים דיווחו על פחות קשיים בתחומי הלימוד השונים. על כן יש להמשיך ולבחון ממצאים אלו כדי ללמוד אם מצבם של ילדים אלו טוב יותר מבחינה לימודית או שמדובר בהיבטים של חוסר מודעות למצבם, רצייה חברתית בדיווח או חוסר נגישות לאנשי מקצוע שיאבחנו את הילד או יאתרו אצלו בעיות. במידת הצורך יש להנגיש עבורם שירותים מותאמים.

4. באוכלוסייה הערבית ובאומנת קרובים דווח על צורך רב יותר בסיוע לימודי נוסף לילדים. רצוי אפוא להפנות משאבים רבים יותר בתחום זה לאוכלוסיות אלו, בעיקר מאחר שהצלחה בלימודים עשויה לנבא הצלחה בבגרות וניעות חברתית.

5. רצוי לפעול ליותר תיווך בין משפחות אומנה ערביות ובין צוותי החינוך של הילדים.

6. משפחות אומנה ערביות ומשפחות באומנת קרובים משתמשות פחות במענה של צהרון עבור הילדים. זאת לעומת משפחות אומנה יהודיות ומשפחות באומנה שאינה אומנת קרובים. יש להנגיש עבורן מענה זה, בעיקר נוכח המעמד החברתי-כלכלי הנמוך שלהן.

7. מומלץ לבחון את הסיבות לקשר התדיר פחות והאיכותי פחות בין אומנות יהודיות ובין האימהות המולידות של הילדים וכן בין אומנות באומנת קרובים ובין האבות המולידים של הילדים, במקרים שבהם הקשר אינו מזיק לילד. רצוי לפעול לכך שמשפחות אומנה יבינו את הצורך של הילד בקשר עם משפחתו המולידה וילוו קשר זה.

8. רצוי להעניק יותר ליווי ותמיכה לילדים ולהורים האומנים באומנה שאינה אומנת קרובים בכל הנוגע למפגשים של הילדים עם הוריהם המולידים.

9. חשוב לדאוג לכך שכל משפחות האומנה הערביות יקבלו ליווי קבוע ושוטף של מנחת אומנה.

10. רצוי לאפשר למנחות האומנה לשוחח ולהיפגש עם הילד לבד, בקרב משפחות אומנה ערביות ובקרב משפחות באומנת קרובים.

11. חשוב לפעול לחיזוק הקשר של מנחות האומנה עם משפחות אומנה ערביות ועם משפחות באומנת קרובים כדי להגביר את ההיתכנות שהן יפנו אליה לבקש תמיכה ועזרה בעת הצורך.

12. רצוי להבטיח שתינתן הכשרה מקדימה (קורס במ"ה) ליותר משפחות אומנה ערביות וכן תמיכה שוטפת מצד הארגונים המפעילים את שירותי האומנה ותמיכה בעת חירום (כמו בתקופת מגפת הקורונה).

13. רצוי לפעול לחיזוק התמיכה הבלתי פורמלית (מצד המשפחה המורחבת, חברים או שכנים) במשפחות אומנה ערביות ובמשפחות באומנת קרובים.

דברי תודה

תודותינו שמורות למי שבזכותם עבודתנו נושאת פרי.

במשרד הרווחה והביטחון החברתי – לרחל איגר-לוי, מנהלת שירות ילדים ומשפחות אומנה; לד"ר יוסף (אסי) אהרונוב, מנהל אגף מחקר באגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה; למנהלות הארגונים המפעילים את שירותי האומנה; ולחברי ועדת ההיגוי מטעם משרד הרווחה והביטחון החברתי שליוותה את המחקר.

בגופים המפעילים את שירותי האומנה – לאור ווינשטין, עו"ס מנחת אומנה, א.ד.נ.ם; להדס רייז, מנהלת תפעול ואדמיניסטרציה, אור שלום; ללימור כהן, מנהלת תפעול ואדמיניסטרציה, מטב; ולנועה אליגרון-ברגר, מגייסת משפחות אומנה ורכזת השמה, סאמיט.

תודה לאומנות שרואינו במחקר.

תוכן עניינים

1	1. רקע
4	2. סקירת ספרות: אומנת קרובים לעומת אומנה שאינה אומנת קרובים
4	2.1 מאפייני ההורים האומנים
4	2.2 מאפייני הקשר של הילדים עם הוריהם המולידים
5	2.3 מאפייני הילדים ותוצאות הטיפול בהם
7	3. המחקר
7	3.1 מטרת המחקר
7	3.2 שיטת המחקר
11	3.3 ניתוח הנתונים והצגתם
11	3.4 אתיקה
12	4. ממצאים
12	4.1 מאפייני המשיבות
29	4.2 תפקוד הילד ומצב בריאותו
38	4.3 מאפייני התפקוד של האומנות והקשר עם הילד
54	4.4 מאפייני המשפחות המולידות והקשר של הילדים עימן
71	4.5 תמיכה פורמלית ולא פורמלית
80	4.6 הקשר בין האומנות ובין מנחות האומנה ושביעות רצון של האומנות מן הקשר עם הארגון
	המפעיל את שירותי האומנה
92	5. מגבלות המחקר והמלצות למחקרי המשך
93	6. סיכום, דיון וכיווני פעולה
93	6.1 סיכום ודיון
98	6.2 כיווני פעולה
100	עוד פרסומים של המכון בנושא
101	מקורות

רשימת לוחות

- 14 לוח 1: המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של האומנות על פי דיווחיהן, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 16 לוח 2: המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של האומנים על פי דיווחיהן של האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 18 לוח 3: מצב תעסוקתי והכנסה חודשית של משפחות האומנה על פי דיווחיהן של האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 19 לוח 4: בעלות על כלי רכב על פי דיווחיהן של האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 20 לוח 5: מאפייני הילדים הביולוגיים של האומנות על פי דיווחיהן, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 21 לוח 6: מאפייני כלל ילדי האומנה שבטיפול משפחות האומנה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 23 לוח 7: מין הילד באומנה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 23 לוח 8: גיל הילד באומנה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 24 לוח 9: סוג הקרבה המשפחתית בין הילד באומנת קרובים ובין האומנת על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה
- 25 לוח 10: המקום שבו היה הילד לפני שהגיע אל משפחת האומנה, הדרך שבה הגיע אליה, סטטוס משפחת האומנה וקבלת דמי אחזקה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 26 לוח 11: מאפייני הבית של המשפחות האומנות על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 28 לוח 12: צורכי הבית (דברים שחסרים בבית) על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 30 לוח 13: מדדים מסכמים: בעיות התנהגות, בעיות רגשיות והתנהגות כרו-סוציאלית של הילד על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 32 לוח 14: קשיים של הילד בתחומי לימוד שונים לעומת קשייהם של ילדים אחרים בני גילו על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 33 לוח 15: הקשר בין רמת ההשכלה של האומנת ובין קבלת הילד שיעורים פרטיים על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 36 לוח 16: מגבלות של הילד: מוגבלות, מחלה כרונית וקשיים על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 37 לוח 17: סימפטומים גופניים שמהם סבל הילד פעם אחת לכחות בשלושת החודשים האחרונים על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה

- לוח 18: בריאותן הגופנית של האומנות וקיומה של מחלה כרונית על פי דיווחיהן, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 39
- לוח 19: רמת הדחק של האומנות על פי דיווחיהן, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 40
- לוח 20: שביעות הרצון של האומנות מהתנהגות הילד, מן הקשר עימו ומתפקידן כאומנות, על פי דיווחיהן, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג אומנה 43
- לוח 21: זמינותן הרגשית של האומנות על פי דיווחיהן, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 44
- לוח 22: קושי בהצבת גבולות לילד על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 46
- לוח 23: השוואה בין אומנות סבתות לאומנות דודות בהצבת גבולות לילד על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה 47
- לוח 24: פעילויות עם הילד בזמני שגרה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 49
- לוח 25: המצב המשפחתי של הורי הילד על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 55
- לוח 26: קרבת המגורים בין משפחת האומנה ובין הורי הילד על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 56
- לוח 27: המרחק בין בית משפחת האומנה ובין בתיהם של הורי הילד על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 57
- לוח 28: הקשר בין משפחת האומנה ובין הורי הילד על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 58
- לוח 29: טיב הקשר של האומנות עם הורי הילד על פי דיווחיהן, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 59
- לוח 30: מאפייני הגבולות בין משפחת האומנה ובין משפחת הילד על פי דיווחי מנחות האומנה, לפי סוג האומנה 62
- לוח 31: המפגשים בין הילד להוריו מאז שהגיע למשפחת האומנה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 63
- לוח 32: תדירות המפגשים הרווחת בין הילד להוריו על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 64
- לוח 33: מקום המפגש הרווח בין הילד להוריו על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 65
- לוח 34: תדירות השינה של הילד אצל הוריו על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 67
- לוח 35: מצבו הרגשי של הילד לאחר מפגש עם הוריו על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 68
- לוח 36: תרומת המפגשים בין הילד להוריו על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 69
- לוח 37: הערכות בנוגע לתדירות המפגשים בין הילד להוריו על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה 70

- 72 לוח 38: מקורות סיוע ותמיכה פורמליים לאומנות בעת קשיים והתלבטויות, על פי דיווחיהן, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 75 לוח 39: מקורות סיוע ותמיכה לא פורמליים לאומנות בעת קשיים והתלבטויות, על פי דיווחיהן, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 77 לוח 40: תמיכה מן הסביבה הקרובה של האומנות, על פי דיווחיהן, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 81 לוח 41: קיום קשר בין האומנות ובין מנחות האומנה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 81 לוח 42: תדירות המפגשים בין האומנות ובין מנחות האומנה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 82 לוח 43: תדירות הקשר הטלפוני בין האומנות ובין מנחות האומנה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 83 לוח 44: האדם שעזר שוחחה מנחת האומנה בביקורה האחרון בבית המשפחה האומנת על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 83 לוח 45: האדם שעזר שוחחה מנחת האומנה בביקורה האחרון בבית משפחת האומנה על פי דיווחי מנחות האומנה, לפי סוג האומנה
- 84 לוח 46: קיום שיחה או פגישה אישית בין מנחת האומנה ובין הילד כשהיא מגיעה לביקור, על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 85 לוח 47: קבלת סיוע ממנחת האומנה בעת הצורך על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 86 לוח 48: התחומים שבהם ביקשו האומנות סיוע ממנחות האומנה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 87 לוח 49: שביעות הרצון של האומנות מן הקשר עם מנחות האומנה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 88 לוח 50: מאפייני היחסים בין מנחות האומנה ובין משפחת האומנה על פי דיווחי מנחות האומנה, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 90 לוח 51: השתתפות בפעילויות מטעם הארגונים המפעילים את שירותי האומנה על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה
- 91 לוח 52: קבלת סיוע מיוחד מן הארגון המפעיל בתקופת משבר הקורונה, עבור משפחת האומנה או הילד, על פי דיווחי האומנות, לפי קבוצת האוכלוסייה וסוג האומנה